

Kirsi Salonen, *Synti ja sovitus, rikos ja rangaistus. Suomalaisten rikkomuksista keskiajalla*, (Historiallisia tutkimuksia 249), Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki 2009. 337 s.

Kirsi Salonen on käsitellyt monissa tutkimuksissaan katolisen kirkon sielunhoidollista järjestelmää. Arvosteltavassa teoksessa hän laajentaa näkökulmaansa ja pyrkii luomaan kokonaiskuvan siitä, mihin synteihin ja rikoksiin keskiajan suomalaiset syyllistyivät ja miten maallinen ja kirkollinen valta toimivat pahantekijöiden rankaisemiseksi. Lisäksi kirja on takakansitekstin mukaan yleisesitys suomalaisesta oikeushistoriasta keskiajalla. Kirjan tavoitteet ovat osin ristiriitaisia. Johdantoluvun kysymyksenasettelun perusteella vaikuttaa siltä, että Salosen tavoitteena ei ole ollut laatia varsinaista yleisesitystä. Vanhempaan kirjallisuuteen perustuvien, keskiajan oikeushistorian yleispiirteitä käsittelevien lukujen tarkoituksena on pikemminkin taustoittaa uutta, lähinnä sielunhoidolliseen järjestelmään liittyvään lähdemateriaaliin keskittyvää tutkimusta.

Salosen kysymyksenasettelu on kunnianhimoinen ja laaja. Tutkimuskysymysten täsmentämisessä on kuitenkin ongelmia. Synti ja rikos eivät ole synonyymejä, ja ilmeisesti tästä syystä tekijä on päätenyt käyttämään yläkäsitteenä termiä 'rikkomus'. Teoksessa tutkitaan periaatteessa kaikenlaista kirkollisten ja maallisten normien vastaista poikkeavaa käyttäytymistä (*deviance*) ja sen sosiaalista kontrollia. Puisevaa sosiologista terminologiaa on syytä välttää ainakin otsikkotasolla, mutta myös rikkomus on terminä ongelmallinen. Salosen tapa puhua raiskauksista (s. 240) 'seksuaalirikkomuksina' ja pahoinpitelyistä, jopa henkirikoksista (s. 242–244) 'väkivaltarikkomuksina' särähtää korvaan pahasti. Sekä oikeustieteessä että yleiskielessä rikkomus tarkoittaa suhteellisen lievää tekoa.¹ Yleisemminkin olisi perusteltua erottaa lähes kaikissa ihmisyhteisöissä sanktioidut, rikosoikeuden kovaan ytimeen kuuluvat teot vähäisemmistä, kulttuurisidonnaisista rikkomuksista.

Rikkomuksen käsite kattaa teoksessa periaatteessa koko oikeusjärjestyksen, ei pelkästään rikosoikeutta nykyisessä merkityksessä. On selvää, että tiukka rajanveto oikeudenalojen välillä voi keskiajan oikeutta

¹ Suomen lainsäädännössä on ollut pyrkimyksenä keskittää rikoslakiin kaikki ne kriminalisoinnit, joiden vastaisista teoista voidaan tuomita vankeusrangaistus. Lievemmat eli sakkouhkaiset, rikkomustyyppiset kriminalisoinnit sisältyvät usein muuhun lainsäädäntöön.

koskevassa tutkimuksessa johtaa anakronistisiin tulkintoihin. Kysymyksenasettelun täsmentämisen ja rajausten kannalta erilaisten oikeudellisten kysymysten erotteleminen olisi kuitenkin eduksi. Vakavien ja lievien rikosten ohella Salonen käsittelee ' muita rikkomuksia' koskevassa alaluvussa (s. 289–290) lyhyesti keskiajan lähteissä usein esiintyviä riitoja maa- ja vesialueista ja niiden käyttöoikeuksista. Nykyajan näkökulmasta rajariidat ovat yksityisoikeudellisia riita-asioita. Kovin erilaisten tapaustyyppien käsitteleminen otsikon 'Muita rikkomuksia' -alaisuudessa ilmentää tutkimuskysymysten rajauksen puutteellisuutta. Myös seksuaalirikkomusten kategoriaan (s. 222–241) sisältyy varsin erilaisia asioita, minkä ohella avioliittorikkeitä käsitellään erikseen (s. 296–305). Rakenteen ongelmat liittyvät todennäköisesti teoksen ristiriitaisiin tavoitteisiin. Eri oikeudenaloihin liittyviä kysymyksiä käsitellään liian suppeasti, jotta kirja toimisi keskiajan kotimaisen oikeushistorian yleisesityksenä. Yleisesitykselle ominainen pyrkimys kattavuuteen on puolestaan johtanut siihen, että teoksessa esitellyn uuden lähdeaineiston tarkastelu jää osin hajanaiseksi.

Teoksessa lähestytään keskiajan oikeushistoriaa ensisijaisesti alkuperäislähteiden pohjalta. Aikaisemman tutkimuskirjallisuuden painoarvo on suhteellisen pieni. Ratkaisua selittänee osittain se, että Salosen tutkimuksissaan käyttämä paavillisen penitentiariaatin arkisto on ollut tutkijoiden (luvanvaraisessa) käytössä vasta vuodesta 1984. Tutkijoilla on ollut paljon työtä lähdeaineiston kartoittamisessa, ja alan tutkimustraditio on vasta muotoutumassa. Salonen on toimittanut yhteistyössä ruotsalaisten tutkijoiden kanssa vuonna 2008 ilmestyneen edition penitentiariaatin Uppsalan kirkkoprovinsia koskevista asiakirjoista.² Arvosteltavassa teoksessa edition Suomeen liittyvä aineisto on ensimmäistä kertaa tutkimuksen kohteena. Aikaisemmin tuntemattoman lähdeaineiston runsas käyttö on teoksen vahvuuksia. Penitentiariaatin uuden lähdeaineiston merkitystä aikakauden oikeushistoriallisessa kontekstissa olisi kuitenkin helpompi arvioida, jos tutkimus kytkettäisiin tiiviimmin aikaisempaan suomalaiseen ja ruotsalaiseen alan kirjallisuuteen.

Alkuperäislähteitä korostavan lähestymistavan ongelmat ilmenevät selvimmän maallisen oikeusjärjestelmän yleisiä piirteitä käsittelevässä luvussa 2. Maunu Eerikinpojan maan- ja kaupunginlakien rikosoikeudelliset säännökset esitellään yksityiskohtaisesti. Samassa yhteydessä tekijä siteeraa alaviitteissä lakien säännöksiä Åke Holmbäckin ja Elias Wessénin kääntäminä nykyruotsinkielisinä versioina (s. 42–65). Kirjallisuusviitteitä on erittäin vähän. Keskiaikaisille laeille tyypillisten kasuististen rangaistussäännösten esittelystä ei synny selkeää kokonaiskuvaa. Jakso kaipaisi täsmällisempää jäsentelyä ja tiivistämistä. Lakitekstin nykyruotsinkielisen käännöksen siteeraaminen alaviitteessä ei tuo merkittävästi uutta tietoa, eikä lukija toisaalta saa kuvaa autenttisesta keskiajan lakikielestä. Toisaalta kirjoittaja ei pohdi riittävästi sitä, missä määrin oikeuskäytäntö vastasi lain kirjainta oloissa, joissa keskusvallan mahdollisuudet oikeudelliseen ohjailuun olivat vähäiset.³

² *Auctoritate Papae. The Church Province of Uppsala and the Apostolic Penitentiary 1410-1526*, Sara Risberg toim., johdanto Kirsi Salonen, National Archives of Sweden: Stockholm 2008. Ks. Jussi Hanskan arvio teoksesta, *Mirator* 10 (2009), 154–157.

³ Suomen olosuhteissa lisävaikeuksia aiheutui vieraan kielen kääntämisestä. Keskiaikaiset asiakirjalähteet eivät kuitenkaan anna mahdollisuuksia suomalaisen oikeuskielen historian tutkimiseen.

Aikaisemman tutkimuskirjallisuuden puutteellinen käyttö on monessa kohdin johtanut myös päätelmien epätasällisyyteen. Selostaessaan tuomiovallan käyttöä kaupungeissa Salonen mainitsee raastuvanoikeuden ohella kaupungin torilla tapahtuneet yleiset oikeudenkäynnit, joiden tuomiosta oli mahdollista valittaa raadille. Menettely viittaa Salosen mukaan siihen, että torilla pidetyt oikeusistunnot (*rätten ute på torget*) olivat alemman oikeusasteen istuntoja. Aikaisemman tutkimuskirjallisuuden perusteella voidaan todeta, että torioikeus oli alempi kaupunkituomioistuin Tukholmassa, jonka tarpeisiin kaupunginlaki oli alun perin laadittu. Valtakunnan muissa kaupungeissa kaksiportainen tuomioistuinorganisaatio luotiin vasta 1600-luvulla kämnerinoikeuksien perustamisen myötä.⁴

Tutkimuksessa tarkastellaan keskiajan kotimaista oikeushistoriaa suomalaisesta näkökulmasta. Yleensä ei ole kovin mielekästä tehdä ero suomalaisen ja ruotsalaisen oikeushistorian välillä, eikä Salonen tähän varsinaisesti pyrikään. Varhaisissa keskiaikaisissa lähteissä on yksittäisiä viittauksia suomalaisiin oikeustapoihin, jotka väistyivät ruotsalaisen oikeuden vaikutuksen levitessä. Suomalaisen ja ruotsalaisen oikeuden suhteiden luonnetta on tutkimuksessa pohdittu 1800-luvulta lähtien. Salonen ei tarkastele kysymystä lyhyttä mainintaa laajemmin, mitä voi pitää perusteltuna. Tutkimuksessa käytetään runsaasti hyväksi *Finlands medeltidsurkunder* -sarjassa julkaistua Tukholman raadin oikeuspöytäkirjojen (*tänkeböcker*) suomalaisia koskevaa aineistoa. Tapausmateriaali tarjoaa huomattavasti tietoa myöhäiskeskiajan Tukholman oikeuskäytännöstä. Toisaalta 'suomalaistapausten' tarkastelu erillisenä lähdekokonaisuutena ei ole oikeushistorian kannalta välttämättä luontevaa.

Tuomiovallan organisointia valtakunnan itäosassa voidaan tarkastella nimenomaan Suomen oikeushistorian ilmiönä. Esitellessään Ruotsin keskiaikaista tuomioistuinlaitosta Salonen kuvaa myös Suomen kihlakuntien ja laamannikuntien maantieteellistä jakautumista. Kuninkaallista tuomiovaltaa edustaneen, 1400-luvun alussa perustetun Turun maanoikeuden⁵ roolia tekijä käsittelee suppeasti. Tuomioistuinlaitoksen eri tasojen kehitystä olisi syytä tarkastella yhtenäisenä kokonaisuutena. On esimerkiksi hyvin todennäköistä, että Suomen jakaminen kahteen laamannikuntaan vuonna 1435 oli yhteydessä Turun maanoikeuden ohjesäännön antamiseen samana vuonna. Tältä osin aikaisemman tutkimuskirjallisuuden käyttö olisi ollut paikallaan. Jalmari Jaakkola korosti Suomen myöhäiskeskiaikaa käsittelevässä teoksessaan voimakkaasti Turun maanoikeuden merkitystä kansallisena instituutiona.⁶ Oikeushistorioitsija Ragnar Hemmerin mukaan Jaakkola liioitteli maanoikeuden poliittista merkitystä.⁷ Salonen käyttää lähteenään Hemmerin oppikirjaa, mutta ei maanoikeutta

⁴ Petri Karonen, *Kämnerinoikeudet Suomen kaupungeissa suurvalta-ajan alkupuolella (noin 1620-1660)*, Jyväskylän yliopisto; Jyväskylä 1994, 15–28.

⁵ Arvioitavassa teoksessa s. 38–39 käytetyllä termillä 'maanoikeus' on oikeuskielessä toinen, kiinteistötoimitusten tuomioistuinkontrolliin liittyvä merkitys.

⁶ Jalmari Jaakkola, *Suomen historia, 5, Suomen myöhäiskeskiaika, 1, Unionin alkukausi*, WSOY: Porvoo – Helsinki 1950, 86–94 ja 334–350.

⁷ Ragnar Hemmer, 'Landsrätten i Åbo. Finlands första högsta domstol', *Societas Scientiarum Fennica Årsbok – Vuosikirja 27B*, Helsingfors 1949, 7–11.

käsitlevää erityistutkimusta.

Vaikka Jaakkolan suomalaiskansallisia tulkintoja on myöhemmässä tutkimuksessa kritisoitu ankarasti, hänen korostuksensa ovat Salosen tutkimusaiheen kannalta mielenkiintoisia. Jaakkolan mukaan oikeuslaitoksen uudistuskauden uusiin ilmiöihin kuului suomalaisten tuomarisukujen muodostuminen. Se oli osa 1400-luvun laajempaa 'kansallisten ylimysintressien' ja kulttuuritason nousua, johon liittyivät olennaisesti tiiviimmät yhteydet Euroopan kulttuurikeskuksiin.⁸ Salonen kiinnittää huomiota siihen, että penitentiariaatin puoleen kääntyivät Turun hiippakunnassa etenkin yhteiskunnan yläluokkaan kuuluvat henkilöt (s. 187–197). Esimerkiksi avioliittojen sääntelyä koskevien normien soveltamista rajoittaneet erivapaudet olivat tärkeitä suvun varallisuusasemaa suojanneille aatelisille ja virkauralla etenemään pyrkiville pappissäädyn jäsenille. Hyvin usein näiden ryhmien jäsenet olivat sukua toisilleen. Penitentiariaatissa asioimista voisi kenties tarkastella Jaakkolan ajatuksia kehitellen, vaikka kansallisen ylimystön sijasta puhuttaisiin arkisemmin paikallisesta eliitistä.

Luvussa 3 Salonen tarkastelee kirkollista oikeusjärjestelmää Turun hiippakunnassa. Aikaisempaa tutkimuskirjallisuutta on luvussa käytetty enemmän kuin maallista oikeuslaitosta koskevassa luvussa. Salonen on hyödyntänyt kansainvälisen kanonista oikeutta käsittelevän peruskirjallisuuden ohella paljon myös uutta kotimaista ja pohjoismaista tutkimusta. Lisäksi hän on tukeutunut monessa kohdin vanhempaan tutkimukseen, etenkin *Kauko Pirisen* hiippakunnan historiaa käsitteleviin teoksiin. Kirkon rikosoikeuden sisältöä käsittelevä jakso (s. 104–109) perustuu tosin luvun 2 tapaan liiaksi Uplannin lain kirkkokaaren pykälien referointiin.

Kirkon sielunhoidollista oikeusjärjestelmää käsittelevä luku 4 on yli 80-sivuisena huomattavasti kahta edellistä lukua laajempi. Tekijä perustelee tätä ratkaisua aihetta koskevan suomenkielisen peruskirjallisuuden puutteella. Tältä osin teos täyttääkin merkittävän aukon suomalaisessa keskiajantutkimuksessa. Salosen syvällisen asiantuntemuksen ansiosta luku on odotetusti teoksen vahvin osuus. Lukija saa hyvän käsityksen sekä sielunhoidollisen oikeusjärjestelmän peruseräistä että sen käytännön toiminnasta Turun hiippakunnan olosuhteissa. Penitentiariaatin lähdeaineiston avulla on mahdollista saada paljon uutta tietoa Suomen myöhäiskeskiajan historiasta. Toisaalta Salonen osoittaa, että penitentiariaatin asiakirjojen vertaileminen paikalliseen materiaaliin kanssa muuttaa käsityksiä sielunhoidollisen oikeusjärjestelmän käyttötarkoituksista. Aikaisemmassa tutkimuksessa on katsottu, että penitentiariaatin toiminnassa oli keskeistä syntien anteeksiantaminen ja erivapauksien myöntäminen ihmisille, joilla oli hyvä syy toimia kirkon normien vastaisesti. Salonen korostaa penitentiariaattien raadollista luonnetta. Paavillisia armonosoituksia käytettiin strategisesti oman edun puolustamiseksi (s. 208–209). Kiinnostavana esimerkkinä Salonen käsittelee pappien virkakilpailua, jossa rikkomuksiin syyllistyneet papit hankkivat paavilta synninpäästön ja virkakelpoisuuden todistavan erivapauden puolustautuakseen kilpailijoiden syytöksiltä. Turun hiippakunnan tuomiokapituli saattoi tällä tavalla puolustaa

⁸ Jaakkola 1950, 351–73.

omia miehiään ulkopuolisten virkojenmetsästäjien hyökkäystä vastaan (s. 211–213).

Maallisen oikeuslaitoksen, kirkon varsinaisen oikeuslaitoksen sekä sielunhoidollisen oikeudenhoitojärjestelmän keskinäisten suhteiden tutkimiseen liittyy erittäin hankalia kysymyksiä, kuten kirjoittaja itsekin toteaa (s. 207). Kysymysten jäsentelyyn olisi voinut saada lisää tukea prosessioikeuden historiallis-vertailevasta ja teoreettisesta tutkimuksesta.⁹ Keskiajan rikollisuutta ja sen kontrollia tutkittaessa olisi syytä tarkastella asianomistajan ja viranomaisten syyteoikeuden laajuutta. Keskiajan Ruotsissa asianomistajan päätösvalta oli varsinaisen viranomaiskoneiston puuttuessa laaja. Kirkon oikeuslaitos oli sen sijaan byrokraattisena organisaationa varsin moderni. Tuomioistuin- ja syyttäjälaitoksen luonne vaikuttaa olennaisella tavalla siihen, miten oikeusnormien soveltamista voidaan valvoa. Tämä näkökulma olisi tullut ottaa tutkimuksessa paremmin huomioon.

Salosen teoksessaan käsittelemä aineisto antaa toisaalta virikkeitä oikeushistorian pitkän aikavälin kehitystä koskevalle tutkimukselle. Roomassa liikkuva turisti voi nähdä Via Arenulan varrella rakennuksen, jonka fasadissa on ainakin suomalaisesta näkökulmasta eksoottinen nimi *Ministero di Grazia e Giustizia* ('armo- ja oikeusministeriö'). Se oli Italian oikeusministeriön virallinen nimi vuoteen 1999 asti. Samanlaista terminologiaa on käytetty aikaisemmin myös Espanjassa. Armonosoitusten jakamiseen erikoistuneen tuomioistuin- tai hallinto-organisaation toiminta on ilmeisesti vaikuttanut syvästi katolisen Euroopan oikeuskulttuuriin, vaikka asiaa ei ole tutkittu kovinkaan paljon.¹⁰ Näiden oikeuskulttuuristen erityispiirteiden ymmärtäminen edellyttää syvällistä historiallista ja vertailevaa tutkimusta. Salosen penitentiariaattia koskeva tutkimus on tältä osin merkittävä uusi avaus.

Jussi Sallila, OTL
Oikeustieteellinen tiedekunta
Helsingin yliopisto
jussi.sallila[at]helsinki.fi

⁹ Esim. Mirjan R. Damaška, *The Faces of Justice and State Authority. A Comparative Approach to the Legal Process*, New Haven: Yale University Press 1986.

¹⁰ Ks. kuitenkin James Q. Whitman, *Harsh Justice. Criminal Punishment and the Widening Divide between America and Europe*, Oxford: Oxford University Press 2003, s.142–150.